

винахід китайців, який приніс їм не лише естетичну насолоду, але й багатство та світове визнання. Звідси 紅人 – "щасливчик".

У результаті здійсненого дослідження, об'єктами якого були ієрогліфи на позначення кольорів та їхня семантична структура, на базі задалегідь відомих наукових матеріалів та концепцій дослідників щодо структури ієрогліфів, історії семантики кольорів у різних культурно-історичних районах, були з'ясовані основні відмінні принципи сприйняття кольорів китайською культурою та їх причини, на основі чого було проаналізовано семантичну будову ієрогліфів на позначення п'яти основних кольорів, що утворилися в кольорову палітру за часів династії Ін.

1. *Базыма Б.А.* Психология цвета. – СПб., 2007; 2. Большой китайско-русский словарь / Под ред. И.М.Ошанин: в 3-х т. – М., 1983. 3. *Вень Сюмей, Ли Цзинься.* Сопоставительный анализ семантики цветов в русском и китайском языках // Проблемы викладання східних мов. – Х., 2004. – С. 46-49; 4. *Кравцова М.Е.* История культуры Китая. – М., 2003; 5. *Похлебкин В.В.* Словар международной символики и эмблематики. – М., 1995. – 275 с.; 6. *Резаненко В.Ф.* Семантическая структура иероглифической письменности. – К., 1985. – 132 с.; 7. *Софронов М.В.* Китайский язык и китайское общество. – М., 1979. – 312 с.; 8. *Суханов В.Ф.* Упрощенные начертания и разнописи китайских иероглифов. – М., 1980. – 128 с.; 9. *Яншина Э.М.* Формирование и развитие древнекитайской мифологии. – М., 1984.

Руда Н. В., к. філол.н.,
КНУ імені Тараса Шевченка

КАТЕГОРІЯ ДЕМІНУТИВНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: ЕТНОПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті обґрунтовуються екстралінгвальні причини семантико-функціональних особливостей вираження категорії демінутивності в українській мові. Категорія демінутивності розглядається як універсальна гносеологічно-мовна категорія, а демінутивні одиниці – як один із засобів вираження оцінно-емоційного та експресивного значення в багатьох національно-мовних картинах світу.

Ключові слова: категорія демінутивності, демінутив, оцінно-емоційне значення.

В статье обосновываются экстралингвистические причины семантико-функциональных особенностей выражения категории демутивности в украинском языке. Категория демутивности рассматривается как универсальная гносеологически-языковая категория, а демутивные единицы – как один из способов выражения оценочно-эмоционального и экспрессивного значения во многих национально-языковых картинах мира.

Ключевые слова: категория демутивности, демутив, оценочно-эмоциональное значение.

In the article extralinguistics reasons of semantic-functional peculiarities in representation of category of diminutivity in Ukrainian are explained. Category of diminutivity considered as general gnoseological-linguistic phenomenon, and diminutives are viewed as a way of representations of evaluative-emotional and expressive meaning in many language world models.

Key words: category of diminutivity, diminutive, evaluative-emotional meaning.

Актуальність дослідження зумовлена тенденціями сучасної лінгвістики до вивчення універсальних та ідіотетичних рис у контексті національно-мовних картин світу.

Об'єктом дослідження є категорія демутивності та її репрезентація в українській мові, а предметом – етнопсихолінгвістичні чинники творення специфіки вираження демутивного значення в українській мові.

Категорія демутивності – це універсальна гносеологічно-мовна категорія, яка в мовах світу здатна виражатися за допомогою засобів різних рівнів мовної структури, реалізуючи семантику зменшеного розміру об'єкта, ослабленого вияву ознаки чи дії, що може супроводжуватися певними оцінно-емоційними та експресивними семами; вона тісно переплітається з багатьма іншими гносеологічно-мовними категоріями – насамперед категоріями оцінки, емоції та експресії, що свідчить про її здатність багатогранно відображати навколишню дійсність.

Незважаючи на гносеологічну та мовну універсальність категорії демутивності, велику кількість відповідностей у структурі та семантико-функціональному навантаженні її виразників, у системах демутивних одиниць в мовах світу існує ряд розбіжностей. І якщо відмінності в їхній формальній структурі можна пояснити власне мовними факторами, то для пояснення нееквівалентності в семантиці

та функціях, продуктивності та поширеності лише лінгвістичних пошукувань буде замало. Для вирішення цього завдання важливим видається залучення культурологічних, етнопсихолінгвістичних підходів та відповідних даних. "Соціальні, психологічні фактори часто перебувають поза межами безпосередньо лінгвістичних студій. Однак, якщо їх ігнорують, то часто виявляється неможливим знайти задовільне пояснення низці власне мовних феноменів. Зв'язок між мовами однаково визначається звичаями, світоглядом, соціальними структурами", – зауважується в дослідженні В. М. Ярцевої [Ярцева 1981, 20]. Тому у статті ми спробували залучити екстралінгвальні фактори для пояснення причин семантико-функціональних особливостей вираження категорії демінутивності в українській мові.

В українській мові кількість демінутивних одиниць, що виражають семантичний спектр від значення об'єктивної зменшеності до значення суб'єктивної емоційної оцінки (позитивної чи негативної) та/або експресії, закріплених за більшістю з них узуально, є досить значною. "Зменшувально-пестливі суфікси є одним із засобів-актуалізаторів національної специфіки української мови", – пише Г. М. Сагач і відзначає, що в українській мові зменшувально-пестливі суфікси самих лише іменників формують досить численну групу – близько 43 одиниць, які актуалізуються в 2930 лексемах, що становить 92 % від усіх лексем із емоційними суфіксами, зафіксованих у 11-и томах "Словника української мови" [Сагач 1977, 6–7]. Більшість дослідників оцінно-емоційної лексики (Л. Б. Бублейник, В. В. Жайворонок, Ю. О. Жлуктенко, М. В. Кравченко) сходяться на думці, що серед слов'янських мов українська мова одна з найбагатших на демінутивні суфікси [Кравченко 1977, 9].

Перш за все таке багатство і демінутивних утворень і значень пояснюється належністю української мови до східнослов'янської підгрупи мов, які вирізняються не лише з-поміж мов індоєвропейської родини, але й навіть серед інших слов'янських великою кількістю демінутивних утворень. А. Вежбицька, наприклад, про російську мову відзначає, що вона "надзвичайно багата зменшувальними формами; здається, вони зустрічаються "на кожному кроці" [Вежбицкая 1996, 50], і що "в інших слов'янських мовах зустрічаються набагато рідше" [Вежбицкая 1996, 54]. А за твердженням інших дослідників, українська мова за пестливими формами посідає пріоритетне місце серед мов світу [Бублейник 1996, 64]. І. О. Голубовська, порівнюючи роль демінутивів у оцінно-

емоційній концептуалізації дійсності в українській, російській, англійській та китайській мовах, робить висновок, що навіть порівняно з російською українській мові слід віддати пріоритет у багатстві пестливих форм, яке проявляється в ступені їх розповсюдженості у загальнолітературній мові та експресивній силі [Голубовська 2004, 56].

У групі іменників української мови зі значенням позитивної оцінки виділяється велика кількість безеквівалентних демінутивів на позначення природних об'єктів та явищ, міфологічних істот, абстрактних понять, пов'язаних із духовним життям людей (напр.: *русалонька, роботонька, недоленька, утіхонька, святечко, розрадонька*). Переважна їх більшість фіксується у жанрах словесної народної творчості і в сучасній розмовній українській мові відтворюється досить рідко. Це зумовлено тим фактом, що демінутиви подібної семантики були властивими обрядовим текстам, їх природа сягає своїм корінням давніх вірувань наших предків. Ці форми є відгомонам своєрідної данини людини об'єктам її обожнення (напр.: *сонечко, місяченько, зіроньки, вітронько, веснонька, літечко*) через персоніфікації, пошанування тощо. Обрядовий дискурс як ніякий інший демонструє функціональні можливості ментального кореляту слова й речі, причому речі часто позірної, що ще більше підсилює магію слова-символу [Жайворонок 2001, 60].

Особливе ставлення до природних об'єктів та явищ (зокрема небесних), що виражається у творах української народної творчості, є спадком міфологічних уявлень давніх українців: "Надарований добрим розумом і багатою фантазією, давній українець, з того переляку й дива, не міг недбайливо відноситись до природних з'явищ. Йому хотілося пригорнути до себе страшні грізні сили, милуватись пишними світлими силами... Як бачимо з обрядових пісень, давнім українцям хотілося прихилити до себе ласку небесних сил", – написав у своєму етнографічному дослідженні І. Нечуй-Левицький [Нечуй-Левицький 2003, 5]. Відповідно, це не могло не вплинути й на мовні форми, адже етноспецифіка кожної мовної картини світу перш за все зумовлюється світосприймальними настановами – тими психологічними чинниками, що зумовлюють те, як ми світ сприймаємо і те, яким ми його сприймаємо: цілістю поглядів на світ, пізнань і оцінок [Кульчицький 1992, 48].

Зоо- та антропоморфізм української міфології спричинив до появи великої кількості демінутивів від назв живих істот – людей та тварин. З

часом, після розповсюдження християнства, давні міфологічні уявлення поступилися місцем новим ідеям та віруванням, проте у тій чи іншій формі вони залишилися в українській народній словесній творчості, зокрема пісенній, відповідно саме тут наявна найбільша кількість пестливих назв, що виражають особливе ставлення наших предків до позначуваних ними об'єктів. У зв'язку з цим В. Храмова пише, що психоповедінкові архетипи виникають вже на перших етапах формування етносу. У подальшому, в ході історичного процесу, вони, безумовно, модифікуються. Проте через зв'язок часів зберігається певний психоповедінковий інваріант, що реалізується на спільній мовній, культурній та морально-етичній основі [Храмова 1992, 8].

У народній пісенній творчості пестливих форм набувають не лише назви живих істот (у тому числі й персоніфікованих: *рибонька, голубонька, зозуленька, кониченько, соколик, орлик, соколونько, ластівонька, журавлик, вербиченька, доленька*), а й узагалі назви будь-яких реалій: *долинонька, доріженька, сліззоньки, риночок, рученька, ніженька, худобонька* [Жайворонок 2004, 33]. "В українському фольклорі пестливі утворення настільки вагомі й обов'язкові, що на них падає основне стилістичне навантаження, їм поступаються місцем безсуфіксальні лексичні одиниці, вони визначають мовну архітектоніку твору", – пише Л. Б. Бублейник [Бублейник 1996, 68]. У таких випадках можна говорити, з одного боку, про аналогію, "звичку" [Мандельштам 1903, 52], вживати певні форми слів у відповідних словосполученнях та контекстах, що свідчить також і про ліризм, естетизм українців. А з іншого боку, не варто забувати і про важливу роль у створенні етноспецифіки мовної картини світу, яка проявляється на всіх рівнях мовної структури (І. О. Голубовська [2002], [2004]), національного характеру, "духу" народу (за В. фон Гумбольдтом). За одностайною думкою багатьох дослідників (М. Костомарова, І. Нечуя-Левицького, В. Липинського, Є. Онацького, О. Кульчицького, Б. Цимбалістого), українська психологічна структура вирізняється емоційно-почуттєвим характером, "кордоцентричністю" (за П. Юркевичем). Українське колективне несвідоме – наскрізь позитивне, українці вирізняються емоційністю, чутливістю та ліризмом [Храмова 1992, 10]. В. Липинський та Дм. Чижевський вважали, що в житті українців емоції відіграють таку велику роль, що часто навіть переважають над інтелектом та волею [Онацький 1992, 36].

Але, незважаючи на вищенаведені факти про позитивно-емоційне сприйняття світу українцями, ми не можемо не погодитися з думкою

О. С. Снитко та І. А. Кулініч про те, що пов'язувати причину активності й розповсюдженості слів із суфіксами суб'єктивної оцінки в українській мові лише з проявом своєрідності етнопсихології носіїв мови, тобто високим емоційним потенціалом українців, є надзвичайно небезпечним шляхом, який може призвести до виникнення суб'єктивних оцінок. Дослідниці вважають, що замість того, аби визначати "ступінь емоційності" українців, необхідно все-таки перш за все звернути увагу на особливості історії формування мови. Оскільки для української мови особливе значення мали народно-розмовні та народнопісенні джерела, це, а не лише особливості етнопсихології, і визначає значною мірою наявність у мові досліджуваного нами феномена [Снитко, Кулинич 2005, 27–28].

В українській мові існує ряд безеквівалентних демінутивів, утворених від основ негативної семантики (напр.: *воріженьки, недоленька, горенько*). З одного боку, можна погодитися з думкою про те, що така лексика свідчить про певну пасивність світосприйняття українців [Голубовська 2004, 69]. Але з іншого, порівняймо приклад з російської мови *злодейская смертьюшка* – у цьому випадку, припускають деякі дослідники, зменшувальний суфікс не зумовлений нічим іншим, окрім механічної дії звички вимовляти слово у відомих словосполученнях [Мандельштам 1903, 43]. Звичайно, щоб можна було зафіксувати демінутив у певному типі словосполучень чи контексту, він має бути утворений, але ми схилиємося до думки, що таке творення демінутивів від основ негативної семантики в українській мові є свого роду евфемізацією, "бажанням мовця суб'єктивно пом'якшити тяжкі, неприємні враження від злого в навколишній дійсності, своєрідним табу" [Бублейник 1996, 68], що, можливо, йде ще з тих давніх часів, коли люди намагалися "задобрити" темні сили природи.

Отже, значна кількість демінутивів в українській мові, що мають виразну оцінно-емоційну та/або експресивну спрямованість семантичного змісту, перш за все свідчить про емоційну відкритість, загальний позитивізм, багату уяву та ментально-мовну метафоричність світосприйняття українців. Багато демінутивів української мови є лакунічними, а оскільки саме вони нерідко створюють загальну тональність усного чи письмового контексту, специфіка цієї тональності виявляється невідтворюваною при перекладах і малозрозумілою іншомовним мовцям. Проте лексикографічні, текстові та експериментальні дані доводять, що досить значна кількість демінутивів української мови належить

переважно фольклорним та літературним жанрам і перебуває у статусі пасивної лексики.

1. *Бублейник Л. В.* Типологічні співвідношення в лексиці української та російської мов: [навчальний посібник] / Людмила Василівна Бублейник; МОУ Ін-т змісту і методів. – К.: ІЗМН, 1996. – 84 с. 2. *Вежбицкая А.* Язык. Культура. Познание / Анна Вежбицкая; отв. ред. и сост. М. А. Кронагауз; вступ. ст. Е. В. Падучева. – М.: Русские словари, 1996. – 416 с. 3. *Голубовська І. О.* Етнічні особливості мовних картин світу: [монографія, 2-е вид., випр. і доп.] / Ірина Олександрівна Голубовська – К.: Логос, 2004. – 284 с. 4. *Жайворонок В. В.* Етнолінгвістика в колі суміжних наук / В. В. Жайворонок // Мовознавство, 2004. – № 5–6 – С. 23–36. 5. *Жайворонок В. В.* Українська етнолінгвістика: деякі аспекти досліджень / В. В. Жайворонок // Мовознавство, 2001. – № 5 – С. 48–63. 6. *Кравченко М. В.* Уменьшительно-эмоциональные имена существительные в современном украинском языке (закономерности семантики, словообразования и функций): автореф. дисс. на соиск. науч. степ. канд. филол. наук: спец. 10.02.02 "украинский язык" / М. В. Кравченко – К., 1977. – 25 с. 7. *Кульчицький О.* Світовідчуження українців / О. Кульчицький // Українська душа: [сб. наук. пр.] / відп. ред. Вікторія Храмова. – К.: Фенікс, 1992. – С. 48–50. 8. *Мандельштам И.* Об уменьшительных суффиксах в русском языке со стороны их значения / И. Мандельштам // ЖМНП, 1903. – Июль. – С. 34–66. 9. *Нечуй-Левицький І.* Світогляд українського народу. Ескіз української міфології / Іван Нечуй-Левицький. – К.: Обереги, 2003. – 144 с. – (Бібліотека українського раритету). 10. *Онацький Є.* Українська емоційність / Є. Онацький // Українська душа: [сб. наук. пр.] / відп. ред. Вікторія Храмова. – К.: Фенікс, 1992. – С. 36–48. 11. *Сагач Г. М.* Эмоциональные суффиксы имен существительных в современном украинском литературном языке: автореф. дисс. на соиск. науч. степ. канд. филол. наук: спец. 10.02.02 "украинский язык" / Г. М. Сагач – К., 1977. – 28 с. 12. *Снитко Е. С., Кулинич И. А.* Русский язык в этнолингвистическом освещении: Лекционный курс / Елена Степановна Снитко, Ирина Андреевна Кулинич. – К.: Изд.-полигр. Центр "Киевский университет", 2005. – 88 с. 13. *Храмова В.* До проблеми української ментальності / В. Храмова // Українська душа: [сб. наук. пр.] / відп. ред. Вікторія Храмова. – К.: Фенікс, 1992. – С. 48–50. 14. *Ярцева В. Н.* Контрастивная грамматика / Виктория Николаевна Ярцева. – М.: Наука, 1981. – 112 с.